

Bän täi rät thäch cäy cä, täi ngäy chäm säc khu väch nä sau nhä. Chäng täi đä nhä cä đä thänh phä Monträal vä anh lä ngä i Viät đä u tiän mä tiäm hiä u Bonsai đä thänh phä näy. Bonsai cä thä mua đä cäc nhä sän xuät bän Mä vä cäng cä tä sän xuät, täi cäng anh thäng väo cäc träi bän hoa kiäng län, läc läi cäc cäy thäng, cäy täng hä, cong väo, cän cäi, cä khi lä nhäng cäy gän chät vät bä thäng räc... mua rä đäm vä cät bät cänh đä thäa, däng däy đäng uän äo thänh hänh däng đäp, nuäi däng mät thäi gian cho thänh bonsai... räi đäm bäy bän. Cäy länh bonsai thäng lä cäc loäi cäy xä länh länh vä giäi chä u đäng thäi tiät khäc nghiät...

Hänh: träi cäy ngä đäng (parasol tree) cä tän khoa häc lä Firmiana Simplex.

Mät häm trong cäu chuyän bän vä cäy cä, anh näi trong mät bäi cäa täi cä mät chä sai vä anh

cho biết hoa pivoine (peony) không phải là hoa måu đàn mà là thußc dßc. Tôi hỏi anh căn cứ vào đâu mà nói vậy vì hiểu hiểu các từ điển đưa ghi pivoine là måu đàn, còn thußc dßc là dahlia. (riêng từ điển của Lê Văn Đức và Lê Ngọc Trß thì cho là måu đàn, hoa trồng thßt thßm, có nhiều tai, củ nặng mập như củ nghệ, đài 5 chia nhàn, lá láng mịn đẹp và chùm ba, cây như trồng làm hàng rào cao tới 2 m, tên là Gardenia Lucida (thußc ra ngßi Nam gọi gardenia tới ba tên, måu đàn, dành dành, bông lái trâu. Gọi tên hoa dành dành là đúng nhất. Ca dao có câu: Con vß khôn lßy thßng chßng dßi, như bông hoa lái cßm bãi cßt trâu) Như đßng lßm với hoa lái (jasmine) đẹp trà, hoa trồng như thßm lßng, ngßi ißn Đß thßng dùng xß xôi đeo cổ).

Anh chấp bßc tranh trên trang nhà tôi, nói -rõ ràng đây nè, bßc tranh này phải ngßi Tàu vẽ hoa måu đàn không? Tôi xác nhận đúng là như vậy. Tôi cũng đã hiểu ý nghĩa bßc tranh, đßc Khßng Tß cho måu đàn là phú quý chi hoa, hoa lan là vẻ đẹp ngßi chi hoa. Hai con bßng, chßnh hßi là trùng điệp. Bßn chß trong bßc tranh với nét thơ tung hoành như là mong ước, chúc phúc -phú quý trùng điệp.

Nhìn bßc tranh cây hoa cao trên cỏ thßc, thußc loài thân mßc củ nặng màu đen có nhiều cành phân, anh nói -nßu như giống hình vẽ, hoa to bằng cái chén lớn màu hồng, màu đỏ như cây hoa ở Canada thußc loài thân thảo mßm, trồng bằng củ, mßc thành từng bụi, khi hoa nở nhiều củ cây chßng, nở không chúng sẽ bị gió thổi gãy cành, đâu phải thußc loài cây thân mßc củ nặng cáp... Như vậy pivoine Canada chỉ có thể là dahlia thôi, không phải là måu đàn !

Tôi không chßu vậy vì đã từng thấy måu đàn y như hình vẽ, rủ anh vào vườn Bách Thảo, công viên sân Vận Động Olympique, chỉ cho anh coi chỗ mất khu trồng cây måu đàn thân mßc cao cỡ 2 thßc, hoa nở đỏ rực đẹp lắm, có bằng ghi chú là Pivoine Chinoise (Chinese Peony) Tôi chắc ao có đßc mßt cây mà không biết mua ở đâu, phải mãi đến năm 1994 ở Canada mới nhập củ nặng giống måu đàn Trung Hoa thân mßc mà bán ngoài thị trường. Thấy anh bßn cũng có lý vì måu đàn có nhiều loài. Loài thân thảo như Canada (herbaceous peony / pivoine japonese. Tên khoa học là peonia lactiflora họ Ranunculaceae, sách Việt Nam cũng ghi là thußc dßc) Loài måu đàn thân mßc của Tàu (peony tree, mutang (måu đàn) / pivoine arbustive: peonia suffruticosa họ Peoniaceae. (tôi cho peony dù là giống nào thì cũng là måu đàn). -Còn dahlia là thußc dßc thußc họ Astereaceae.

Kßt quả đó, tôi như là tất cả những gì liên quan tới måu đàn trong các điển văn học Trung Hoa. Chuyện bà Võ Tß Thiên đầy hoa måu đàn xußng Giang Nam tới các câu thơ Kiều ở bß Hoßn Thß đánh đập -Đßy rßng: cß phép gia hình, ba cây chßp lßi mßt cành måu đàn... rồi như lan man qua Chinh Phß: -xßy như khi cành Diêu, đoá Ngũ, trßc gió xuân vàng tía sánh nhau. Hồ Diêu tìm đßng giống måu đàn màu vàng, họ Ngũ tìm đßc giống måu đàn màu tím, mà tên tußi đßc như cßi trong sách.

Nghĩ tßi nghĩ lui rßi chßt thßy mình bây giờ đang ßxß lßnh nhß Trung Hoa, tßi sao lßi bß qua cß hßi tßt đß bißt rßnh ngß cây cß trong thß văn cß Việt Nam. Ngßi Tàu vßn có óc tßng tßng phong phú, vßt gì dù tßm thßng cách mßy vào tay hß thì bißn đßi tßt đßp quý giá không ngß. Con rßn sßng lâu trăm tußi thì có ngßc, chißc vòng cßm thßch có vân màu đß là nhß chôn chung vßi ngßi chßt hàng mßy trăm năm, đáng giá bßc trißu. Cũng vßy mßt ông Tàu già cho rßng kißng đeo mßt nhß bß đßi gißng nßc lâu cß trăm năm nên nhìn mßi vßt thßy rß và mát lßm !!!

Thơ o mọc cũng vßy, cây nào bên Tàu cũng quý và thß mßng hßn cây cßi bên Việt Nam. Thß văn cß mình có bao giờ nói tßi cây sao, cây đßu, cây bßng lßng, cây gỗ, cây cßm lai, cây mít, cây ßi,... mà toàn là cây ngô đßng, cây phong, cây cù mßc, cây tß, cây tang, cây du, cây lê, cây đào, cây hßnh... nghe thßy mê, nhßng đó toàn nhßng cây ßxß lßnh. May quá, chúng ta bây giờ cũng ßxß lßnh vßy, mà dám còn lßnh hßn bên Tàu nßa, vßy mßy thß cây đó là cây gì ßxß Bßc Mß nßy? Bißt đâu nhßng tên cây thß mßng, linh thiêng, cao quý đó chúng mßc tràn lan ß rßng rßm, ß công viên, ß lß đßng hoßc sßng sßng ß trßc nhà !

Quß đúng vßy, cây phong là thß cây mà thß văn mình thßng nhßc tßi. Cây phong (érable / maple) thß cây đßc bißt cßa Canada, cây to cß hai ba ngßi ôm, gß quý cßng chßc, vß nâu đen sßn sùi, tàn rßm, lá to bßng bàn tay có 5 nhánh, hình dßng làm cß tiêu bißu cho đßt nßc, Canada là Xß Cây Phong, đi đâu cũng gßp.

- Ngßi lên ngßa, kß chia bào,
- Rßng thu phong đã nhußm màu quan san.(Kißu)

Cũng nhß các gißng cây khác, phong có nhißu loßi, thß cho đßng (maple syrup), thß chß trßng làm cßnh, phong Tàu, phong Nhßt, phong Na Uy, Thßy ĐÉn, phong Anh... (Acer rubrum, Acer saccharum, Acer saccharium, Acer negundo, Acer platanoides... thußc hß : Aceraceae) Mußn bißt cây phong bßn chß cßn mß cßa, bßc ra đßng là thßy ngay, phong đßc trßng đßc theo đßng phß, chß nào cũng có. Trên núi cao rßng sâu, phong mßc ngút ngàn. Sách Tàu cho là phong Canada vào mùa thu, đßp đßn nßi say đßm mê mßn lòng ngßi -đßm lß tßy nhßn. Thu đßn lá phong đßi màu, tùy theo gißng mà lá đß hay vàng.

- Trßn gió thu phong rßng lá vàng, rßi thì sau đó : -trßn gió thu phong rßng lá hßng.

Lúc còn ß trong nßc, có ngßi thßc mßc -đã có gió rßi sao lßi có phong nßa? Câu hßi khó,

nhång näu đß hßi ngoßi, bißt rß phong là cây phong thì chßc không ai còn thßc mßc nßa, không cßn phßi hßc chß nhỏ làm chi. Thi sĩ Tßn Đà đã đßi nhßp ngßt câu quen thußc cßa thß Đßng -trßn gió thu, phong rßng lá vàng.

Nhång thißt ra tôi vßn cß thßc mßc, mßi lßn đi ăn ở nhà hàng Hai Sß Tß phß Tàu (Toronto) khi nhìn lên cao, rõ ràng hißu tißm ghi hai chß Hán -Phong Thành, nhång tßi sao chß nhân lßi ghi tißng Anh là Bright Pearl Restaurant ? Näu tôi lßn thßn đßch ra dành cho các cháu nhß hißu thì phßi là nhß vßy : -Restaurant Bright Pearl (minh châu) = Phong Thành (thành phß cây phong) = nhà hàng Hai Sß Tß. Trßi đßt, chßc các cháu hßng hißu gì hßt trßn !

Có mßt loßi cây mà thß vẫn thßng nhßc đi nhßc lßi, khißn tôi tò mò. Đó là cây hoè.

- Tißng sen sß đßng gißc hoè, bóng trắng đã xß hoa lê lßi gßn (Kßu)
- Thßa gia chßng nßt nàng Vân, Mßt cây cù mßc, mßt sân quß hòe (Kßu).
- Sân hoè đôi chút thßngây, trần cam ai kß đß thay vißc mình. (Kßu)

Cù mßc là cây si (ficus benjamina hß Moraceae), Vißt Nam mình có nhißu, thußc loßi cây to, tàn rßm, lá nhß, nhánh có nhißu rß mßc lòng thông xußng tßi đßt. Các bßn thanh niên trai trß cũng thßng trßng cây nßy ở gßn nhà cô bßn gái đß thßng...

Nhång còn cây hoè là cây gì ? Tìm tòi trong nhißu sách thì thßy rõ cây hoè tên Latin là Sophora Japonica, thußc hß Fabaceae, cũng ghi chú là Japanese pagoda tree, Chinese scholar tree. Tißng Pháp lßi ghi là arbre de miel hay arbre des pagodes. Tißng á rßp, sophora có nghĩa là cây mßt, do hoa cßa nó phát ra mùi mßt ngßt ngào. Tuy Sophora có chß Japonica đi kèm nhång không phßi gßc ở Nhßt Bßn, mà ở Trung Hoa, do cha Pierre d'Incarville mang trßng ở Âu Châu. Ông đã sßng ở Bßc kinh tß năm 1742 tßi năm 1757. Cây hoè cao chßng 15 đßn 20 thßng c, tàn rßm to, ngßn tròn vß đen nâu sßn sßi. Lá nhß nhß lá me, mßc đßi nhau, trái cũng gißng nhß trái me nhång nhß và đßp. Hoa vàng tßng nhß cß 1 cm, nß vào tháng tám bßng bßnh dày đßc trên cành, mùi thßm nßng đßng mßt ngào. Vài ngày sau khi nß thì phai trßng nhßt tß tß, rßng thành mßt thßm hoa trßng trên bßng xanh. Lá hoè cũng rßng vàng vào mùa thu nhång là loßi lá rßng cußi cùng, sau tßt cß các cây khác. Bên Trung Hoa, ngßng i ta näu nhång nß hoa hoè dùng đß nhußm tß màu vàng, cũng dùng làm thußc (hoè hoa, hoè mß, hoè đßp).

Trong Lßc Vân Tiên cũng có câu -bußn trông đßm lißu đßng hoè.

Cũng do bän tánh tò mò mà tôi biät đäng cä cây ngô đäng, mät loäi cây đäng cä cho là quý hiäm. Cä thi có câu: -ngô đäng nhät diäp läc, thiên hä cäng tri thu (mät lá ngô đäng räng thiên hä biät thu täi). Kiäu cũng có nhiäu –Thú vui thuän häc bän mùi, giäng vàng đã räng mät vài lá ngô. Nhä sách cä đã ghi -cây ngô đäng mäi cành có 12 lá, năm nào nhuän thì 13, täng äng väi thäi tiät hàng năm. Chim phäng hoàng là giäng chim linh thiêng, näu không phäi cành ngô đäng thì không đäu, không phäi trái trúc thì không ăn. (phi ngô đäng bät thä, phi trúc thäc bät thäc) Nhäc sä Hoäng thäi tiän cä Trung Hoa, chän gä cây ngô đäng chä ra cây đàn cäm. Ông không läa chä gäc vì âm thanh thô cäng, không läy khúc ngän vì âm thanh nhäyäu, chän khúc giäa, âm thanh trong träo và êm ái, đäu hòa. Khi làm đàn xong mäi län täu lên, chim phäng hoàng bay vä đäu träc sän, múa theo đäu nhäc....

- Bäc thang đän cung mây mà häi, biät bao giä phäng täi cành ngô (Bän Nä Thán)

Cây ngô đäng là cây gì mà quý täi nhä väy. Thi sĩ Läu Nguyän, bän tôi quê Quäng Nam, nói ä ngoài Trung ngô đäng nhiäu läm, ä Huä trong các lăng Gia Long, Minh Mäng cũng träng thành hàng. Anh tä mä tä cây ngô đäng cho tôi nghe, cuäi cùng tôi cũng không biät là cây gì.

-Bóng trắng väa xä cành ngô, giäc hoäe diäu đäu, chän cä êm êm (Bích Câu Kä Ngä). Muän tiäng đàn kêu vang to khiän chim phäng tìm đän đäng nghe thì phäi là loäi cây có sä gäc cäng chäc bän bä, tiäng vang, không nät, không vän, không đä hä mät.

-Cây ngô đäng (*firminia simplex*) ngäng i Anh gäi Chinese parasol tree, cũng gäi là Pheonix tree (cây phäng hoàng), tiäng Pháp là *Sterculia à feuille de platane*. Tên khoa häc *Firminia platanifolia* hoäc *sterculia platanifolia*, hä Trôm *Sterculiaceae*. Cây cao trung bình tä 12 đän 15 thäng c. Có nhiäu ä Việt Nam, Trung Hoa, Nhät Bän.... Loäi cây räng lá häng năm, thân thuäc loäi gäc cäng, có vä láng xanh, lá to mäc thành chùm trên mäi cành, cuäng lá dài trên 20 cm, mäi chùm có 12 lá, lá có chäa 3 hoäc 5 giäng lá phong nhäng häi tròn đäy län hän lá phong. Hoa nä vào mùa xuân, cánh hoa thon dài nhä hoa ngäc lan màu träng äng nhäy vàng, bao läy chùm trái nhä nhä hät tiêu ä giäa. Trong nhäng công viên ä Nhät, Trung Hoa, ngô đäng có tàn lá nhä chiäc dù che cä mät vùng räng län, rät đäp. Vì thuäc hä Trôm nên thoät nhän thäy giäng giäng nhä cây väng, cây trôm... Ngäng i Nam thäng läm län cho ngô đäng là cây väng đäng. Näu là cây väng nem thì gä säp, mäm läm, da có gai, chä dùng làm guäc väng, lá đä gói nem.

‘Việt -Hán Tä Đän Täi Tân’ nxb Chin -Hoa (Chä Län) ghi cây väng là ‘thúc đäng’, không phäi ngô đäng.

-Bên Âu Châu, các n c Pháp, Ý, Th y sĩ, Anh, Belgique,... b n m i ph n trăm cây tr ng v a h è là d ng ngô đ ng (ch d ng b th y, có nghĩa là ngô đ ng ngo i qu c, tên khoa h c: Platanus Orientalis -Platanus Occidentalis thu c gi ng Platanus acerifolia, h Platanaceae). Nó đ c tr ng nhi u vì dáng đ p, s ng lâu, không s đông bão, ch u đ ng đ c ô nhi m, ít b nh và cho nhi u bóng mát. Lo i cây n y cũng đ c tr ng nhi u ở thành ph New York, khu nhà ch c tr i, khu Liên Hi p Qu c, ch t ng N Th n T Do. Tên Anh là planetree hay sycamore, Pháp là platane, cây to g c ng, tàn l n cao 25-30 th c, da láng nâu đen nh da i, lá gi ng lá phong ch a năm, có trái tho t nhìn gi ng trái chôm chôm xanh, khi già thì màu đen. Theo tài li u thì hi n nay ở Hy L p trong v n nhà ông t y khoa Hippocrate thành ph Kos, vùng Dodécanèse, có cây platane s ng trên 2000 năm, cao 45 th c, chu vi g c 14 th c... Ng i Hy L p c cho là lo i cây tái sinh (régénération) vì l p v cũ bong ra, l p v m i thay th , nh r n l t da s ng đ i. Con ng a thành Troie (Troy) đ c làm b ng g platane (d ng ngô đ ng).

Trong Chinh Ph Ngâm Khúc cây dâu t m ăn th ng đ c nh c đi nh c i. ở Việt Nam thì cây dâu đ c tr ng nhi u. Ngày tr c ở Tân Châu (Châu Đ c) tr ng dâu đ nuôi t m d t lãnh M A, bây gi thì ở Đà L t. Ngoài B c thì tôi đoán ch c là Hà Đông, n i ti ng nh l a d t b ng t t m (Hà Đông cũng có lo i l a, d t b ng lông s t , nh ng không thu c ph m vi bài n y!) Còn ở thành ph Athens (Greece) thì cây dâu đ c tr ng ở nhi u l đ ng đ l y bóng mát.

- cùng trông i mà cùng ch ng th y, th y xanh xanh nh ng m y ngàn dâu
- ngàn dâu xanh ng t m t màu, lòng chàng ý thi p ai s u h n ai. (Chinh Ph)

Câu h i thi t là khó, n i s u làm sao đng đ m, ai mà tr l i cho đ c. Ch có m t ch c c khó hi u là ch ngàn. Ngàn có nghĩa là r ng : -Đ n tre đ n g trên ngàn.

-Đôi ta là nghĩa tào khang, xu ng khe b t c lên ngàn hái dâu (ca dao).

Cây dâu t m ăn thì không c n t rõ vì ai cũng bi t nh ng có m t cây l th ng đ c nói chung khi ng i x a nh c t i cây dâu. Đó là cây t . Trong Kinh Thi có câu: -Duy tang d t t t cung kính ch . -Khi th y cây dâu và cây t thì mình ph i cung kính. T i sao v y? B i vì cây dâu, cây t là do cha m tr ng. Lá dâu đ m nuôi t m d t v i. Cây t cha tr ng ngày sanh con. Cây t cao to l n c ng ch c, sau hai ba m i năm, c t nhà s m c nát, con có cây s n mà thay. Cha m già y u s ch t, con có s n g t t mà đng quan tài. Tang t hay t ph n cũng có nghĩa là quê h ng.

- sân Lai cách måy nång måa, có khi gåc tå đã våa ngåi ôm.
- såm xanh nåp tå xe châu, våi nông måt nåm måc đåu cå hoa.
- đåái thång muån đåm tå phån. Hån quåe theo ngån mây Tån xa xa (Kåu).

Vua Ngô Phù Sai muån låp đåi Cå Tô thåt cao mà không có cây làm cåt. Viåt Vång Câu Tiån cho ngåi đi tìm thì đåc cây nam å phía båc núi Viåt, cây tå thì å phía nam, måi cây to 20 våy và cao hån 50 tåm, đån đem dâng vua Ngô. Cây tå trong så sách quý nhå våy, thì là cây gì, å Canada? Các tå đån Hán -Viåt đåu ghi cây tå là måt giång cây lån, chå quåe hång, råi håt.

-Duy Viån Đông Thåc Đång Anh -Hán Tå Đån (Far East Practical English -Chinese Dictionary) ghi chú rõ cây tå là Catalpa, tiång Anh và Pháp giång nhau. Cuån The Urban Tree Book, tác giå Arthur Plotnik (nxb Three River Press) chú thích kå và có hình vå rõ ràng. å Toronto cây tå khá nhiåu, đåc trång đåc lå đång khu phå Tàu. Thân cây to cao đå 20-25 thåc, lá to cå lá tråu xanh måt, tàn lån råm, bông nå mùa hè màu trång, nhåy tím vàng, mùa thu có trái dài tå 15-40 cm, thông xuång nhå trái đåu đåa nhång thon nhå hån. Cây tå thuåc hå Bignoniaceae, giång catalpa, có ngåi gåi cây đåu đåa ån Đå... Måi lån đåu xe trên các đång nhå xung quanh khu phå Tàu, tôi thång nhìn hàng cây tå gåc to cå cåt nhà, åc ao làm sao trång đåc năm ba cây trong vån, đån khi tuåi già, con cái så dùng tåi đå lo cho mình, tiån låm, khåi phåi tån kém nhiåu, bån lòng måy đåa nhå.

Còn cây đå là cây gì? Chúng ta thång nghe nói -måt đåp màu håt đå. Đó là cây châtaignier cũng là marronnier / chesnut tree. Chå nhớ đåc là cây låt. Cây låt to, lá to, tàn råm, cao cå trên 20 -25 thåc, trái nhå bång trái cau, vå có gai, tåi cuåi thu thì vå khô, håt bung ra rång đåy gåc. Mùa đông bå håt đå (marron / chesnut) vào lò såi nång ăn råt ngon, nên nhå cåt hai đåu vå, nåu không khi nång, håt đå så nå ra, nát vån håt. Tiåm tây hay Viåt, Tàu đåu có bán.

-Cây du (orme / elm, thuåc hå Ulmaceae, giång ulmus,) loåi cây lån to, cao đå 20, 30 thåc, gåc cång, dùng chå tåo bàn ghå, våt đång trong nhà. Cũng là loåi cây thång đåc ngåi thích bonsai åa chuång vì lá nhå đåp giång lá trà có răng cåa và såc chåu đång bån bå sång tuyåt nång måa. Thu đån lá du đåi thành màu vàng chanh nhåt. Cây du có thå måc å đång bång mà cũng có thå måc å vách núi đá cheo leo, đåt xåu tåt nào cũng sång đåc.

Chúng ta cũng thuång båt gåp cây båch đång trong thå văn. Nhå trong Văn Tå Thåp Loåi Chúng Sinh cåa Nguyån Du:

-Đäng bÉch đäng bóng chiäu man mát, ngän đäng lê lác đäc mäa sa.

Tä đän không thäng nhät vä cây bÉch đäng näy. Có khi là cây white poplar / peuplier, có khi là birch / bouleau, có khi là trembling aspen (or quaking aspen) (tên khoa häc là populus tremuloides, populus alba,... thuäc hä đäng liäu Salicaceae) Gäi là trembling hay quaking vì cây näy khi có chút gió thì đäm lá rung rinh nhä đàn bÉ m bay. Thôi cä täm hiäu bÉch đäng có nhiäu loäi nhäng giäng nhau có vä träng, sä gä mäm, thäng dùng làm diêm quät. Ngäi da đä tách vä cây bÉch đäng già (birch / bouleau) kät chäp vào nhau, dùng nhäa thông trät kín näc, đä làm ghe kayak (canoe). Ghe kayak nhä chäc chän, khi phäi qua räng räm, núi non, thä dân có thä đäi ghe trên đäu mà đi.

- Còn đäng lê, mät cây cao trung bình, tên khoa häc là -pyrus betulaefolia hä hoa häng Rosaceae.

Trong BÉn NÉ Thán tác giä thäng nhäc täi cây hänh:

- ai äi xin chä cäi nhau, chäng qua mai träc, hänh sau khác gì.
- mai nä träc, mai cäi hänh muän, hänh nä sau hänh ngäm mai suy.
- hänh mai cäi län nhau chi, đän kä kät quä, đän kä khai hoa.

Trong đän thä näy, mai không phäi là cây hoa mai vàng (ochna intergerrima, hä Ochnaceae) ä miän Nam, nä mäi khi Tät đän. Mà là cây mai (prunier, abricotier / plum tree; apricot tree) cho trái mä (prune, abricot / plum, apricot).

- Đäc Khäng Tä thäng ngäi đäy häc ä đàn hänh, vì thä nên thäng dùng chä hänh đàn đä ám chä träng häc. Nhà Đäng cho các häc trò đä tiän sĩ vào ăn yän ä vän hänh, nên täc giängäi thi đäu là hänh lâm. Ngäi mình cũng giä cây täc (cây quät: mät loäi quít nhä träng đä làm cänh) là cây hänh. Không phäi hänh trong thä vän.

- Cây hänh giäng cây táo (pommier / apple tree) hoäc giäng cây hoa anh đào, cao đä 4, 5 thäc, hoa đä häng, mùa xuân bông đäm đäy cänh, trông rät đäp. Trái nhä cäm không ăn đäc, chä ăn hät. Mäi cây cho tä 2 đän 5 kí hät, chä nào cũng có bán, giá khá mäc. Trong thuäc

bàc có vò hnh nhn (h t hnh d p thon dài) và đào nhn (h t đào d y h i tròn, mùi hăng h c, nng mnh hnh hnh nhn, c hai dùng tr bnh ho). Cây hnh là cây amandier / almond tree. Tên khoa h c là *Amygdalus communis*, h Rosaceae. Có nhi u gi ng hnh: *prunus triloba*, *prunus armenica*, *prunus amygdalo-persica*, *prunus dulcis*...

- hoa chào ngõ hnh, h ng bay d m phn.(Ki u)
- d n d n năm đã k ba, hnh v a đ th m, li u v a phn son. (Bích Câu Kế Ng)

*Đng l m cây hnh (amandier) v i cây ngân hnh, cũng g i công tôn th hay bch qu th (ginkgo biloba). Cây ngân hnh thu c lo i cây to cao chng 30 th c, có nhi u tên: ginkgo biloba, maidenhair -tree, the memory -tree (F: Ginkgoaceae G: ginkgo), qu ăn đ c, h t nó là bch qu, th ng dùng đ n u chè, ăn giúp trí nh. Đó là lo i cây quý t ng t n t i qua hàng trăm trí u năm t th i t n s có lo i kh ng long cho t i ngày nay không thay đ i hình d ng. R t d nhn ra cây ngân hnh vì tàn lá xanh um t i t. Năm 1587 sách thu c Trung Hoa g i nó là áp c c th (Eleusine -coracana) cây có lá hình tam giác gi ng chân v t xòe, cũng đ c tr ng ph Tàu Toronto, các khu nhà ch c tr i New-York hay Genève. Cây ngân hnh là lo i cây quý, không bao gi b n m, ký sinh, sâu m t hay h m c. Thành phố Hiroshima khi b bom nguyên t, t t c các cây đ u ch t tàn l i, ch có ngân hnh là còn sng sót. Trong r ng núi Trung Hoa, Nh t B n, Đ i Hàn có nhi u cây sng lâu c ngàn năm. Ng i ta tr ng ngân hnh thành đ n đ n l n, l y lá nó dùng làm thu c giúp trí nh, cùng tr bnh Alzheimer cho ng i l n tu i. Ngoài tác d ng giúp trí nh, lá ngân hnh còn dùng làm đ c th o ngăn ng a tác d ng lão hóa con ng i... Tóm l i chúng ta nên th ng ăn chè bch qu, còn không thì mua Ginkgo Biloba v u ng tr mãi không già, ch t n chút ít t n cho quý v đ c sĩ !

Còn cây olive/ olivier (*olea europaeae* h Oleaceae) thì ít khi th y trong văn th, tuy trái và d u nó mình dùng m i ngày. Cây olive cao chng 10- 15 th c, g c to c ng i ôm, sng hàng trăm năm, cành nhi u, v xám s n sùi, lá nh dài nh lá trúc đào, m c đ i, m t trên xanh, m t d i xám b c, hoa nh cánh r i t a tròn, màu tr ng xanh, m c thành chùm, qu m ng hình b u đ c dài 2,5 -3cm màu xanh, khi chín thì đen đen, th ng th y m c trên các s n núi đá cheo leo. Cành olive t ng tr ng cho s hoà bình, làm thành vòng đ i lên đ u t ng tr ng cho chi n th ng vinh quang. Cây già c i có dáng u n éo đ p nh bonsai. Đ c tr ng nhi u khu v c Đ a Trung H i.

- Ch nh g i là c m l m th. C m l m qu là trái ô-liu, mi n B c g i qu trám. T ch c m l m bi n âm thành qu trám, nh ng trong Nam thì g i là trái cà na. Vì n Đ có cây canna, cây và trái gi ng ô-liu. Trong r ng núi tnh Darlac có nhi u cây canna. Trám có nhi u lo i: trám h ng, trám ba c nh, trám kênh, trám lá đ, trám tr ng, trám mũi nhn,.. tên khoa h c là *canarium Bengalese*, *canarium subulatum*, *canarium album*, thu c h Trám Burseraceae.

Đå kåt thúc bài cây cå nåy, tôi muån nhåc tåi måt loåi cây råt tåm thång nåc ta, thång måc hoang và cũng có trång, không ai thêm đå ý tåi. Sau năm 1975 thì cå nåc đåu biåt, cåi tåo viên thì biåt rõ hån håt. Viåt Nam thì nó tåm thång nhång đåi våi Tàu ngày xåa đåc quý trång nhå vàng, nhå ngåc. Đåi ngåc ngåo và khôåi hài våy đó. Chuyån đåc ghi trong Hå Hán Thå đång hoàng. Đó là cây bo-bo, có liên quan tåi Mã Viån, Phåc Ba Tång Quån. Cây bo bo (sorgho / sorghum vulgare) thân thåo giång cây lau cây såy, cao chång cå cây mía, hoa trång trå cao thành cå, håt bo bo giång đåu nånh, đåu chi chít thành chùm trên ngån. Håt bo bo có thå thay cåm, thay cháo ăn đå đåi khi thiåu thåc phåm. (hiån nay ở Trung Hoa trång bo bo thành đån đån lån, loåi sorgho à sucre, måi måu chå đåc 7000 lít råu éthanol, dùng thay xăng)

Tên chå nho cåa bo bo là cao lång, måc måch hay đåi thåc måch. Trong Thån Nông Bån Thåo gåi là ý dĩ, là måt món thuåc båc, tiêu khát, giåi đåc, ngåi ta thång dùng đå nåu chè ăn cho mát (sâm bå lång). Viåt Nam mình, khí håu tåt nên bo bo råt đå trång. Sau khi Mã Viån tiån đánh Giao Chå (năm 43 sau TL) tiêu diåt kháng chiån Hai Bà và ån đånh công cuåc trå an đåa phång thì có chiåu vua triåu vå. Mã Viån ham å Giao Chå, låy cå tuåi già såc yåu nên chån chå, lån låa... Måi đån khi chiåu triåu lån thå hai, Mã Viån måi đånh tuån chå ban så, quy håi cå thå. Trong đoàn quân råm rå vå kinh, ngoài quân nhu quân dång, có chå thêm ba cå xe chå đåy, nång, đåc đåy đåm kín mít.

Sau khi vå triåu, Mã Viån tåu trình và đå nåp tåt cå ngåc ngåa châu báu, cåa cåi chiåm đåc lên vua. Tång là yån chuyån nhå đåu có ngåi tå cáo våi Hán Vũ Đå là trong danh sách đå nåp các chiån låi phåm, sao không thåy ba xe chå đåy ngåc trai mà Mã Viån båt dân Giao Chå mò tìm å biån đång? Mã Viån så håi tå trình -xå Giao Chå nhiåu sån lam chång khí, hå thån khi qua đó båt håp thåy thå, phong thåp thång hàn, may nhå thåy thuåc giåi, đåu trå bång ý dĩ, hå thån måi đåc bån an. Ba xe đó không phåi ngåc trai mà là ba xe ý dĩ, thån có ý lo xa, khi vå tåi nåc nhà råi, làm sao có đåc nåa, mong bå hå xét låi !.

Hán Vũ Đå ngåm nghĩ håi lâu, biåt bå qua måt, tåc giån vì không tìm ra bång chång, bån ra lånh cách håt chåc tåc, không tåch thu gia sån mà cho vå håu. Mã Viån cũng còn may giå đåc cái mång già nhå måy håt bo bo Viåt Nam. Måi biåt sång gån vua nhå sång gån cåp. Cũng là quå báo nhån tiån cho kå xâm lăng.

Ý dĩ hay là ngåc trai, ai mà biåt đåc? Các bån thå nghĩ coi, không lå båt quân lính å chå leo đåu våt núi đi xa ngàn dåm, đåy vå nhà ba xe bo bo không đáng måy lång båc! Phåc Ba Tång Quån Mã Viån, danh tång đåi Hán, đánh thång đåc hai ngåi đån bà å måt tiåu quåc, dång đång trå đå khoe công, thì thåt là đåi anh hùng. Mà đå là đåi anh hùng thì đåu có ngu!